

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא

**נוער לסבי, הומוסקסואלי, טרנסג'נדרי
וביסקסואלי (להט"ב): התבגרות, זהות וסיכון
בתוך חברה הטרוסקסואלית**

עורך-אורח: ד"ר גידי רובינשטיין

כתב עת • גיליון 33

סיוון, תשע"א – יוני 2011

עמדה ומדיניות

מדיניות משרד החינוך בנושא הלהט"ב: בין "קלפים פתוחים" לבין חוזר מנכ"ל כנגד ההומופוביה

נטע ידיד, יעל רימון ושוש צימרמן

מאמר זה מציג את מדיניות משרד החינוך בנושא הנוער הלהט"ב מתחילת שנות השבעים של המאה העשרים. מדיניות זו עברה שינויים במהלך השנים, מאז הקמתה של היחידה לחינוך מיני במשרד החינוך, שינויים שאולי משקפים תפנית בעמדות בנושא זה בקרב הציבור בישראל ובקרב קובעי המדיניות. חלקו הראשון של המאמר יתמקד בסקירה היסטורית, שתבחן את ההתפתחות שעבר החינוך המיני בארץ, עד להכללת נושאים, כגון זהות מינית וסובלנות לזהות המינית הלהט"בית, בעבודה החינוכית בבית הספר ובתכנית הלימודים. בהמשך תוצג התפיסה החינוכית העכשווית שאותה מוביל השירות הפסיכולוגי-ייעוצי במערכת החינוך, תפיסה היוצאת מתוך שבעת הסטנדרטים המגדירים אקלים חינוכי בטוח ומיטבי.

ההיבט ההיסטורי¹

הקמת היחידה לחינוך מיני

נושא החינוך המיני, הכולל התייחסות לזהות מינית, נמצא בטיפולה של היחידה לחינוך מיני ולחינוך לחיי משפחה מאז היווסדה של היחידה בשנת 1973. היחידה נוסדה בעקבות דיון ציבורי שביקר את ההתנהגות המינית של בני הנוער בישראל, התנהגות שהוגדרה כ"הידרדרות מוסרית". ביולי 1971 הוקמה ועדה בין-משרדית "למחלות מין והידרדרות הקטינה". הוועדה קבעה כי בני הנוער בארץ אינם מצוידים במידע וביכולת לשיקול דעת בוגר בכל הקשור בהחלטות על קיום יחסי מין. חינוך מיני נתפס כפתרון מניעתי לבעיית ההידרדרות המוסרית ולקיומם של יחסי מין בין קטינים מתחת לגיל 18. ההנחה הייתה כי הוא יהווה פתרון ליצירת אזרחים ממושמעים שיתמסרו, על פי דו"ח הוועדה, "למוסיקה, דראמה ואומנויות אחרות" (פרל-אולשוונג, 2007, עמ' 97). שר החינוך דאז יגאל אלון אימץ את מסקנות הוועדה, וכתוצאה מכך הוקמה היחידה לחינוך מיני. בשלב הראשון היוותה היחידה חלק מהמזכירות הפדגוגית במשרד החינוך, ורק לקראת סוף שנות השמונים נערך שינוי ארגוני שהפך את היחידה לחלק מהשירות הפסיכולוגי-ייעוצי במשרד.

1 הפרק "ההיבט ההיסטורי" מבוסס על מידע המופיע בעבודת הדוקטור של פרל-אולשוונג (2007) ועל ידע אישי של המחברות מעבודתן בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי במהלך שני עשורים.

תכנים מרכזיים בתחילת הדרך

הנימוקים להקמתה של היחידה לחינוך מיני והעובדה כי בתחילת דרכה היוותה חלק מהמזכירות הפדגוגית מעידים על התכנים שבהם עסקה באותו השלב: מתן מידע על התפתחות מינית והימנעות מהריונות לא רצויים, נגיעה בשאלות של דת ומוסר והדגשת חשיבותה של המערכת המשפחתית. השתלבותה של היחידה במסגרת השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (כאמור בסוף שנות השמונים) מרמזת על שינוי בתפיסה של החינוך המיני ממתן מידע ומחינוך להתנהגות מוסרית להדגשת ההסתכלות ההוליסטית על אישיותו של התלמיד ופיתוח כישורי החיים שלו ובריאותו הנפשית. מאמצע שנות התשעים הודגשו במסגרת תכניות החינוך המיני גם נושאי בריאות (כתוצאה מהתפרצות מגפת האיידס) ונושאים הקשורים לשוויון בין המינים וכמו כן הודגשה חשיבות הצריכה הביקורתית של מקורות מידע ושל אמצעי התקשורת.

הופעת נגיף האיידס

הופעתו של נגיף האיידס בתחילת שנות השמונים גרמה לכך שהנושא ההומו-לסבי (כך הוא כונה באותה תקופה) הופיע בתכנית הלימודים בדרך אגב (נושא מניעת איידס שולב בתכנית הלימודים בתחילת שנות התשעים). עולם המושגים ההומו-לסבי עלה לדיון בהקשר של התנהגות מינית בריאה והימנעות ממחלות מין בכלל ומנגיף האיידס בפרט. התפיסה שהייתה מקובלת באותם ימים קשרה בין יחסים הומוסקסואליים לבין הידבקות בנגיף האיידס. כמו כן רווחה התפיסה כי הומוסקסואליות היא סטייה שניתן להירפא ממנה. החינוך המיני באותה עת היה צריך להתמודד עם תפיסות שגויות אלה.

חוברת ראשונה בנושא הזהות החד-מינית

בשנת 1996 הוציא משרד החינוך חוברת במהדורה ניסויית, תחת הכותרת "נטייה חד-מינית (הומוסקסואליות ולסביות)". החוברת הכילה חומר תאורטי והצעה לשלושה מערכי שיעור בנושא. בפתח הדבר של החוברת ציינו הכותבות (חווה ברנע ודליה לורנץ), כי החוברת באה לענות על פניות ושאלות של אנשי חינוך והורים שגילו רצון לקבל מידע אמין על הנושא. המחברות ציינו כי פיתוח החוברת נתקל בקשיים שונים, בשל היותו נושא "רגיש, פרובלמטי, המעורר מחלוקת בציבור הישראלי". דברים אלה שיקפו התנגדות שהביעו אנשי ציבור וחברי כנסת חרדים כלפי פרסום החוברת. עם הפקתה, הופצה החוברת לכל היועצים החינוכיים במגזר הממלכתי, ונערכו ימי עיון ברחבי הארץ להטמעת התכנים בה.

המשבר סביב תכנית הטלוויזיה "קלפים פתוחים"

תכניות האירוח לצעירים "קלפים פתוחים" שודרו בטלוויזיה החינוכית בשנת 1997 בשעות הצהריים. באחת התכניות אירח המנחה שני צעירים הומוסקסואלים, צעיר ביסקסואל וצעירה לסבית וכן אָם לבן הומוסקסואל. המשתתפים הצעירים סיפרו על חייהם ואמרו שהם שלמים עם נטייתם המינית. לאחר צילום התכנית ועריכתה נקבע

לה מועד לשידור בערוץ 2. לחבר הכנסת חנן פורת מהמפד"ל נודע על התכנית, והוא פנה לשר החינוך דאז זבולון המר, שהיה חבר במפלגתו, ודרש ממנו למנוע את שידורה. בעקבות הפנייה הורה השר לעכב את השידור, בטענה ששידור התכנית בטלוויזיה החינוכית יתפרש כמתן לגיטימציה להומוסקסואליות. "האגודה לזכויות האזרח" הגישה עתירה לבית המשפט לבטל את החלטת השר, בטענה כי פסילת התכנית פוגעת בחופש הביטוי, מפלה הומוסקסואלים ולסביות ומשדרת מסר שלילי כלפיהם. פסק הדין, שניתן פה אחד, הורה לשר החינוך להסיר את התנגדותו לשידור התכנית. בפסק הדין נקבע כי העידן שבו אנו חיים מטפח את זכויות הפרט ונושא את דגל ההבנה, הסבלנות והסובלנות כלפי חריגים ומיעוטים, לרבות חברי הקהילה הלהט"בית.

תכנית במדיניות בנושא הלהט"בי – שנת 2000 ואילך

מתחילת המאה העשרים ואחת, העבודה החינוכית בנושא הלהט"בי התבססה כבעלת חשיבות וכחלק בלתי נפרד מתכנית החינוך המיני. החבירה לארגון "חוש" בשנת 2001, עם הקמתו של הארגון, אפשרה ליחידה להיעזר בידע שהביא הארגון ובצוות המתנדבים הצעיר שלו, שהתייחד בפער הגילים הקטן בינו לבין לקוחותיו והשכיל לתת מענה אמין לסוגיות שונות. היחידה קיימה, בשיתוף הארגון, ימי עיון ליועצים חינוכיים ולאנשי חינוך. שיתוף הפעולה עם ארגון "חוש", "ארגון הנוער הגאה" וארגונים נוספים נמשך עד עצם היום הזה.

במאי 2006, עם כניסתה לתפקיד, יצאה שרת החינוך פרופ' יולי תמיר בהצהרת מדיניות לקראת היום הבין-לאומי נגד הומופוביה. דברי השרה פורסמו באתר המשרד ובעיתונות. בדבריה התייחסה השרה לתפקידה של מערכת החינוך בעידוד צעירים ובני נוער לגלות פתיחות ולקבל את השונה בהבנה ובסובלנות. היא הצהירה כי מערכת החינוך מחויבת לתת מענה וסיוע לאזרחים הצעירים הנתקלים במשבר זהות מכל סוג שהוא, אם בשל ארץ מוצאם או בשל זהותם המינית, תוך יחס אישי, אנושי ומקצועי; יש לנהוג בכל בן אדם על פי מידתו ולתת לכל אזרח במדינת ישראל את האפשרות לחיות חיים של כבוד ושותפות מלאה, ללא קשר להעדפותיו המיניות או לכל מאפיין אחר. השרה התחייבה כי במהלך כהונתה תפעל לשלב במערכת החינוך תפיסה סובלנית, שתאפשר לכל אדם את חופש הבחירה האישית בעיצוב דמותו ודרכו.²

כמעט במקביל להצהרתה של שרת החינוך, בסוף יוני 2006, פרסמה היחידה לחינוך מיני בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי תכנית חינוכית ממוקדת בנושא הלהט"בי, תוך הצעת מגוון חומרים לימודיים, סיפורים אישיים, קישורים לארגונים השונים וכן סדנאות המותאמות לגילאים השונים ולאוכלוסיות השונות – אנשי חינוך, מורים, תלמידים והורים. התכנית הופיעה באתר האינטרנט של המשרד. פרסומה של התכנית זכה לתגובות נזעמות מחברי הכנסת של ש"ס; השר משולם נהרי אף כתב לשרת החינוך כי "פרסום התוכנית האמורה הוא סכנה חמורה לאופי הממלכתי שעל החינוך בישראל

2 זמין בשפ"נט – אתר האינטרנט של השירות הפסיכולוגי-ייעוצי
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/shefi>

לנהוג לפיו, אופי שייתן ביטוי לערכים המקודשים למסורת ישראל ולערכים היהודים ולא לתופעות שוליות, אופנתיות ככל שיהיו".³

בספטמבר 2007 פורסמה תכנית "כישורי חיים" בגרסתה המחודשת באתר האינטרנט של השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (הגרסה המודפסת פורסמה בשנת 2008). התכנית, שהיא תכנית חובה, נוגעת במגוון נושאים ומצבי חיים אופייניים לילדים ולמתבגרים וכוללת גם פרקים בחינוך מיני. בתכנית המיועדת לכיתה ט שולבו פרקים אחדים תחת הכותרת: "זהות מינית הומו-לסבית" (משרד החינוך, 2008, עמ' 27–44). השירות הפסיכולוגי-ייעוצי ממשיך לפתח גם בימים אלה בכוחות עצמו ובשיתוף ארגון "חוש"ן, סדנאות נוספות וחומרים כתובים המתאימים לגילאים השונים ומתעדכנים ללא הרף.

השוואת מעמדו של "ארגון הנוער הגאה" לתנועות נוער אחרות

בשנת 2007, תקופת כהונתה של שרת החינוך פרופ' יולי תמיר, הושווה מעמדו של "ארגון הנוער הגאה" לתנועות נוער אחרות. מהלך זה הושלם בשנת 2010 על ידי השר גדעון סער, בהכירו לראשונה בפעילות של תלמידים ב"ארגון הנוער הגאה" ("איגי") לצורכי מיזם "מחויבות אישית", המופעל בכיתות י במערכת החינוך.

הרצח ב"בר-נוער", באוגוסט 2009

בעקבות הרצח ב"בר-נוער" בתל אביב, ב-1 באוגוסט 2009, הציג שר החינוך גדעון סער מדיניות ברורה כנגד ההומופוביה. בדברים שנשא בעצרת הזיכרון שבוע לאחר הרצח ובאירוע לציון היום הבין-לאומי כנגד ההומופוביה כשנה לאחר מכן, השר ציין כי לכל אחד הזכות הבסיסית לחיות את חייו ולהיות מי שהוא, בלי פחד ובלי להיות יעד לשנאה, לביזוי, לדה-לגיטימציה ולגינוי. השר התחייב להעמיק את החינוך לקבלת האחר והשונה במערכת החינוך. כמו כן התחייב לקיים הכשרות למחנכים ולמורים, שתציידנה אותם בכלים מתאימים כדי שיוכלו לסייע לבני נוער הסובלים ממצוקה נפשית בשל זהותם המינית או בשל חששם מהיחס החברתי השלילי כלפי זהות זו.

פרסום חוזר מנכ"ל לציון היום הבין-לאומי נגד ההומופוביה

לקראת היום הבין-לאומי נגד ההומופוביה, החל במהלך חודש מאי 2011, מפרסם משרד החינוך **לראשונה** חוזר מנכ"ל הקורא למנהלי בתי הספר לצייין את היום בפעילות חינוכית מתאימה, תוך העיזרות בפעולות חינוכיות מתוך אתר האינטרנט של השירות הפסיכולוגי-ייעוצי ותוך שיתוף ארגונים כמו "חוש"ן ו"איגי".

תרומת פעילות ארגוני המגזר השלישי וועדות הכנסת למדיניות המשרד בנושא הלהט"בי

אחת השאלות המעניינות היא, כיצד מתבטא הקשר בין הפעילות של ארגוני המגזר השלישי וועדות הכנסת לבין מדיניות החינוך המיני של משרד החינוך, בתוכני התכניות

החינוכיות. פרל-אושונג (2007, עמ' 131, 141) בדקה את מעורבותם של ארגונים שונים, כולל הארגונים ההומו-לסביים, בפעילות הוועדות בכנסת. בדיקתה העלתה כי יש קשר בין מועד הקמתם של ארגונים אלה ושכיחות הייצוג הפורמלי שלהם בוועדות הכנסת לבין התכנים שנכללו בתכניות החינוך המיני. פרל-אולשוונג רואה בהקמתה של שדולה עבור הקהילה הלהט"בית (על ידי חבר הכנסת אילן ליבוביץ מ"שינוי") בשנת 2004 גורם שהשפיע על היקף הפעילות בתחום זה במסגרת תכניות החינוך המיני.

ההיבט ההיסטורי – סיכום

פרק זה סקר את השינויים שעברו תכניות החינוך המיני במהלך 40 השנים האחרונות. הפרק מציג את הקשר בין מהלכים חברתיים ופוליטיים בחברה בישראל לבין המוקדים השונים בתוכני החינוך המיני. הסקירה מצביעה בעיקר על הקשר בין התפתחות תכניות שנגעו לעבודה חינוכית הקשורה לזהות מינית להט"בית לבין עמדותיהם של שרי החינוך המכהנים והפעילות הפוליטית של קבוצות עניין וארגונים שונים במסגרת ועדות הכנסת.

התפיסה החינוכית

תהליך ההתבגרות מוכר כתקופה הדורשת הסתגלות חברתית, אישית ומינית, יחד עם חתירה הולכת וגוברת לאי-תלות רגשית וכספית בהורים. מתבגרים רבים עוסקים בשאלה הקיומית "מי אני?" ושאלת הזהות הופכת לאחת השאלות המרכזיות ביותר בתקופה זו. זהות אישית פירושה שהמתבגר מסוגל להעריך את כוחותיו וחולשותיו, והוא חי ומתפקד בעקיבות המתאימה לנטייתו ולתחושותיו האישיות. לזהות אישית מגובשת ויציבה יש תפקיד חיוני בהכוונת המתבגר במהלך חייו.

בתקופה שבה משתנה דימוי הגוף באופן מואץ, ההבשלה של אברי הגוף גורמת לפנטזיות מיניות והאינטימיות עם בן המין השני מופיעה כאפשרות, המתבגר זקוק לחיזוקים ולתמיכה של חבריו ושל דמויות בוגרות משמעותיות בחייו. באותם מקרים שבהם קיים ספק בזהות המינית, עלולה להתעורר חרדה, וזו עשויה להוביל לקיומן של התנהגויות בלתי מסתגלות של היחיד, כגון: אדישות כלפי הזולת, הסתגרות והתבודדות, פנייה לעבריינות, בריחה לסמים ואבדנות. כיוון שמתבגרים הומוסקסואלים תופסים עצמם כשונים ממרבית בני גילם, הרי שגיל ההתבגרות עלול להפוך לטראומטי ביותר עבורם. מתבגר שחש את עצמו יוצא דופן עלול לחשוש מדחייה חברתית, לכן הוא זקוק לקשר עם דמויות משמעותיות שיוכל להשיח באוזניהן את דאגותיו.

בית הספר מהווה מסגרת משמעותית ביותר עבור המתבגר – הוא מבלה בה חלק ניכר מחייו ומתנסה בחוויות משמעותיות ברמה הרגשית, ברמה החברתית וברמה הלימודית. מאחר שהמתבגר הומוסקסואל מתקשה לקבוע לעצמו זהות חיובית, וכיוון שבדרך כלל לא קיימים בסביבתו הטבעית מודלים חיוביים לחיקוי, הוא נקלע לעתים קרובות לבידוד חברתי; לכן המפגשים עם דמויות בית ספריות משמעותיות (מורים, מנהלים, יועצים) ומפגשים עם בני נוער מקבוצות השווים עשויים להיות בעלי השפעה גדולה מאוד על תהליך התגבשות הזהות האישית שלו ועל החוויות המתלוות אליה.

בשל דעות קדומות ובלתי מוצדקות, הקהילה הלהט"בית מהווה לעתים מטרה לאפליה ולאלימות. עמדות שליליות כלפי הקהילה הלהט"בית לרוב אינן מתבססות על התנסות והיכרות ממשית עמה, אלא על סטראוטיפים ודעות קדומות. גישות שליליות אלה עשויות להעצים את תחושת הדחק של בני הנוער הלהט"בים ולהשפיע על תהליך "יציאתם מן הארון". בשל הדחק הרגשי שבו הם מצויים, הם זקוקים לצורך קבלתם העצמית ליחס חיובי ומעודד מצד כל האנשים המשמעותיים בחייהם. מערכת החינוך רואה עצמה מחויבת לחנך את בני הנוער לסובלנות ולא-אלימות ולהוקעת כל סוג של אפליה חברתית ואלימות כלפי יחידים וקבוצות בחברה בשל מוצאם, מינם או נטייתם המינית. יצירת סביבה מקבלת ולא אלימה חיונית לתחושת המוגנות ולהתפתחותם הרגשית והמוסרית של כלל התלמידים בבית הספר, לרבות התלמידים המתלבטים לגבי זהותם המינית. כמערכת חינוך אחראית ומתקדמת, מוטלת עלינו האחריות ליצור סביבה שבה האפשרות להיות להט"ב היא מוכרת ולגיטימית.

בית הספר המתאפיין באקלים חינוכי מיטבי מאפשר לתלמידים למצות את הפוטנציאל הלימודי, מפתח ומקדם בתלמידים יכולת עמידה במצבי לחץ ומקנה ערכים של סובלנות כלפי השונה ופיתוח תקשורת בין-אישית (ארהרד, 2001). בשל כך, לאקלים בית הספר יש השפעה מכרעת כאשר מדובר בבני נוער להט"בים, המתמודדים עם גיבוש נטייתם המינית ועיצוב תפיסתם העצמית, תפיסת החברה שבה הם חיים ותחושת השייכות שלהם. האקלים הבית ספרי מתבטא בחיבור בין הגורמים המערכתיים לגורמים האישיים וישומם בשטח. בתת-הפרק שלהלן נבחן את הדרך שבה מערכת החינוך מתמודדת בכל הקשור לנוער להט"בי, ונאיר היבטים שונים של ההתמודדות עם הנושא. ציר מארגן של הכתיבה בפרק זה ישמשו שבעת הסטנדרטים המגדירים אקלים בית ספרי מיטבי (משרד החינוך 2009) והם יובאו להלן, תוך ציון האתגרים שהם מציבים למערכת החינוך ביחסה לבני הנוער הלהט"בים.

הסטנדרטים

סטנדרט 1 – מוגנות

סטנדרט המוגנות הוא הסטנדרט הבסיסי והחשוב ביותר, העוסק במחויבות של מערכות חינוכיות להבטיח את שלומם וביטחונם של התלמידים ולשמור על גופם, בריאותם הנפשית ורכושם. מערכת החינוך מחויבת להכיל את כלל התלמידים הלומדים בה ולתת להם מענה, תוך התייחסות לשונות של כל תלמיד. על כן מערכת החינוך תמשיך לעשות כל שביכולתה כדי לשמור על הנוער הלהט"בי מפני גילויי הומופוביה, הבאים לידי ביטוי באלימות פיזית ומילולית.

המחקרים העוסקים בקשר בין להט"ביות לבעיות בריאותיות וחברתיות בגיל ההתבגרות, לרבות אבדנות, שימוש בחומרים ממכרים, בריחה מבית הספר ומחלות מין ואיידס, מחזקים את הצורך בשמירה והשגחה מיוחדות על מתבגרים השייכים לאוכלוסייה זו. ממצאי המחקר של "ארגון הנוער הגאה" משנת 2008 (שילה ופזמוני-לוי, 2008) העוסק באקלים בית ספרי מנקודת מבט של תלמידים הומוסקסואלים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים, מצביעים על כך שבהשוואה לממצאים מהמחקר של

2004, חלה ירידה בשיעור המדווחים על אלימות מילולית ועל אלימות פיזית בבית הספר. ממסקנות המחקר ניתן להסיק כי אחד הגורמים לירידה בשיעורי האלימות הוא פעילויות מנע הנערכות בבתי הספר.

סטנדרט 2 – תקשורת בין-אישית וקשר בין באי בית הספר

הסטנדרט השני עוסק בבית הספר כמסגרת המקדמת יחסי כבוד ואכפתיות בין באיה ומטפחת תחושת מעורבות חברתית. תהליכי גיבוש הזהות הלהט"בית עלולים לייצר תחושות נלוות של שונות, בושה, בדידות, אבדן, פגיעות וכו'. יתר על כן, ככל שמתבגרים נחשפים בבתי ספר לאלימות רבה יותר על רקע מיני, כך נפגעת תחושת השייכות שלהם, המעוררת ממילא. אחד הביטויים הבולטים והקשים לכך הוא אחוז גבוה של מתבגרים להט"בים הנעדרים מבתי ספר. משום כך מערכת החינוך משקיעה מאמצים רבים בעידוד השייכות והמעורבות של בני הנוער הלהט"בים באמצעות פעילויות בית ספריות, המכוונות למגר את הבורות הקיימת ולמנוע גילויי הומופוביה. מטרה זו מושגת על ידי הפצה וקידום של תכניות לימודיות העוסקות ביכולת התלמידים להכיל את השונה והחריג. העובדה כי יוזם השיח עם התלמידים הוא הצוות החינוכי היא מכרעת. בדרך זו מערכת החינוך מעבירה לבני הנוער הלהט"בים את המסר כי בבית הספר יש מבוגרים אשר עמם ניתן לחלוק סודות מעיקים ולהתייעץ בנושאים אישיים ושאפשר לקבל מהם תמיכה.

דרך בלתי ישירה נוספת להעברת מסר של קבלה היא באמצעות תכניות להתנדבות בקהילה. כחלק מתכנית הלימודים וכתנאי להשתתפות בכיתות יוקרתיות בבית הספר, תלמידי כיתות י מחויבים להתנדב במגוון מוסדות וארגונים מחוץ לבית הספר, והדגש הוא על מתן עזרה לזולת. בדרך זו התלמידים לומדים לכבד מגוון רחב של אוכלוסיות שעמן אינם באים במגע יום יומי. הם לומדים לכבד את השונות ולגלות אמפתיה כלפי אוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים. חשיפה זו היא נדבך משמעותי נוסף בהפיכתם לאזרחים טובים יותר, פתוחים יותר ומכילים יותר.

סטנדרט 3 – למידה רגשית וחברתית

הסטנדרט השלישי דן בכך שבית ספר צריך לקדם למידה רגשית וחברתית ולפתח כישורים המסייעים לפרט להרחיב את יכולותיו ולצמוח בהתאם למצופה מגילו. במסגרת שעות החינוך מועברים לתלמידים גם תכנים העוסקים במעורבות חברתית בבית הספר ובקהילה. כל התכניות מכונסות כיום תחת "מטרייה" אחת, היוצאת מתוך גישת הפסיכולוגיה החיובית. התכנית הכוללת נקראת "כישורי חיים", והיא תכנית חובה בכיתות א עד יב. תכנית זו שמה בין השאר דגש על פיתוח סובלנות וסבלנות כלפי האחר והשונה, לרבות כלפי האוכלוסייה הלהט"בית. דיבור כיתתי על נושאים הקשורים בזהות מינית, נטייה חד-מינית וסובלנות כלפי השונה, מייצר אווירה של לגיטימציה וקבלה לנוער להט"בי, מה שעשוי להפחית את תחושת הבדידות שלהם ולהעצים את תחושת שייכותם. הנושא הלהט"בי מוזכר בתכנית "כישורי חיים" בעקיפין ובמישרין לאורך השנים, אך נדון בהרחבה כחלק מתכנית הלימודים בשני צמתים מרכזיים: האחד – בכיתה ט,

והאחר – במהלך הלימודים בתיכון. במסגרת השיעורים הללו התלמידים מתמודדים עם עמדותיהם, רגשותיהם והידע שלהם כלפי הנושא הלהט"בי על ידי השלמת משפטים ומילוי שאלוני עמדות. הם נחשפים לסיפורים אישיים של דמויות מהקהילה הלהט"בית, הן באמצעות קטעי סרטים וקטעי קריאה וכן לעתים, באמצעות שמיעת עדות אישית של נער או נערה ש"יצאו מהארון". התלמידים מתרגלים משחקי תפקידים וסימולציות חברתיות הקשורים בנושא, ובדרך זו הם נחשפים לקשיים ולמהמורות שעמם נפגשת אוכלוסייה שהיא שונה ואחרת בחברה. חשיפתם של התלמידים לנושא מאתגרת את חשיבתם ומציפה שאלות לדיון מעמיק סביב הנושא הלהט"בי, כל זאת במטרה לחדד את ההבנה שאין להעריך את האדם על פי נטייתו המינית, אלא על פי אופיו ותכונותיו.

מערכת החינוך עושה רבות למען הגברת המודעות בנוגע לנוער להט"בי, התמיכה בו והסובלנות כלפיו:

◀ פרסום חומרים בנושא נטייה חד-מינית להעברה בכיתות א ועד יב במסגרת "כישורי חיים".

◀ פרסום חומרים רבים בנושא הלהט"בי, בשיתוף "חוש"ן", באתר שפ"ינט של משרד החינוך, הפתוח לכול.

◀ פיתוח חומרים בשיתוף עם "חוש"ן" בנושא "משפחות אחרות" לגננות, תוך שימת דגש על משפחות חד-מיניות.

◀ העברת ימי עיון לאנשי מערכת החינוך, בשיתוף עם האגודות השונות לקידום הפצת הנושא.

כמו כן, במסגרת קידום הערכים של סבלנות וסובלנות ומתוך מטרה לפתח ולטפח כבוד בקרב בני נוער ואנשי מקצוע לכל אדם באשר הוא, ובמיוחד לאלה הסובלים לא אחת מנידוי חברתי ומגילויי תוקפנות בשל נטייתם המינית, מערכת החינוך שמה דגש על עבודה איכותית ומקדמת עם ארגוני הקהילה הלהט"ביים השונים ("חוש"ן", "ארגון הנוער הגאה", "תהל"ה" וכו'). כך בשנת תשס"ט מתנדבי "חוש"ן" הוזמנו ל-39 בתי ספר, בשנת תש"ע – ל-43 בתי ספר, ובשנת תשע"א – ל-73 בתי ספר, מה שמלמד על עלייה משמעותית ברמת המודעות והפתיחות שמגלים המנהלים והמורים כלפי הנושא הלהט"בי. אין ספק שיש לעשות עוד רבות לקידום הסובלנות והפתיחות כלפי השונה בתוך בתי הספר, אך כידוע, כל שינוי הוא חלק מהתהליך. התחושה במערכת החינוך היא שאנו צועדים כיום בכיוון הנכון, לקראת בניית חברה פלורליסטית יותר ופתוחה לכול, כדברי אירית צביאלי, מנכ"לית "חוש"ן": "אין ספק כי לכנסים שהתקיימו מטעם שפ"י במהלך תש"ע יש השפעה על הגידול במספר בתי הספר בהם אנו מופיעים. על כן חשוב להגדיל את מספר ההשתלמויות ברחבי הארץ על מנת לנסות ולהגיע לכמות גדולה יותר של יועצות ומקבלי החלטות".

סטנדרט 4 – אקלים לימודי

הסטנדרט הרביעי עוסק בחשיבות הבנייה של סביבה לימודית התומכת בתהליכי למידה, הערכה משוב, בחיזוק למידה המונעת על ידי מוטיבציה פנימית ובהעצמת

תחושת המסוגלות האישית של התלמידים. מחקרים מצביעים על כך שבני הנוער להט"בים עסוקים לעתים קרובות בהשלכות ובבעיות השונות של נטייתם המינית, עד כדי פגיעה בתפקודם הלימודי. כפי שצוין קודם, רבים מהם נושרים מבתי הספר לאורך השנים עקב תחושות הדחק והבדידות שבהן הם נתונים.

השמירה על מסגרת לימודית חשובה ביותר דווקא בתקופות סוערות של גיל ההתבגרות וגיבוש הזהות, כמסגרת המסייעת לשמירה על יציבות וקביעות. איתור בני הנוער הלהט"בים, תוך מתן ליווי ותמיכה רגשיים, עשוי לסייע בהעצמת תחושת השייכות שלהם לבית הספר ולקבוצת השווים למרות היותם בעלי נטייה מינית שונה, ולהעצים את תחושת המסוגלות שלהם ואת יכולתם להתמודד עם הסטנדרטים המחייבים של מערכת החינוך.

סטנדרט 5 – מענה לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים

הסטנדרט החמישי דן בכך שחובתו של בית הספר לתת מענים מובחנים לצרכים ייחודיים של כלל התלמידים בכל התחומים. נערים הנמצאים בתהליכים של גיבוש הזהות המינית זקוקים לליווי, תמיכה והכרה בצורכיהם הייחודיים. התהליכים האישיותיים של גיבוש הזהות המינית הם לעתים קרובות סמויים מהעין, אך מסרים של פתיחות, רגישות לאותות מצוקה והיכרות של הצוות החינוכי עם הנושא עשויים לעודד את הנערים לפנות, לשתף ולהתייעץ. הזמנה של גופים וארגונים העוסקים בנושא או אנשים פרטיים אשר "יצאו מן הארון" ורוצים לשתף את בני הנוער בתהליכים שעברו עליהם, מגבירה את המודעות לנושא ומעבירה מסר של לגיטימציה. כך גם הפנייה לאתרי אינטרנט רלוונטיים.

בני נוער רבים מודעים להיותם בעלי נטייה חד-מינית כבר בתקופת לימודיהם בתיכון (ואפילו בחטיבת הביניים). רובם מתייסרים בשקט, בינם לבין עצמם, ולא מעזים לגשת להוריהם או אל אחת הדמויות החינוכיות במערכת. הם חוששים מפני התגובות, הביקורת ודליפת המידע לאנשים נוספים והפקעתו מרשותם. העובדה שהם נותרים לבדם עם מצוקותיהם מציבה אותם בסיכון רב מבחינה נפשית. אי-לכך, חשוב שנער הפונה לקבלת תמיכה מאחת הדמויות החינוכיות או טיפוליות במסגרת הלימודית לא יתאכזב, ויזכה ל"מקום מוגן" שבו התגובות תהיינה תומכות, חסרות שיפוטיות ומכילות. לשם כך פורסם באתר שפ"נט של משרד החינוך וכן הופץ בקרב היועצות מסמך המנחה כיצד יש לנהוג במצב שבו תלמיד או תלמידה מתלבטים בנוגע לנטייתם המינית, או במצב שבו הם "יוצאים מהארון". במסמך זה היועצות קיבלו הנחיות כיצד לנהל שיח מכיל ומקדם, איזה סוג שאלות לשאול, את מי לערב, לאילו מקומות נוספים ניתן להפנות את התלמיד, האם לנהל שיח עם ההורים וכיצד לעשות זאת. חשוב לציין, שאמנם המסמך נכתב במקור ליועצות, אך הוא עשוי לשרת כל איש חינוך או טיפול אשר בא במגע עם נער להט"בי. מטרות השיח הן לנסות לגלות מה מטריד את הנער או הנערה, לבחון מהי רמת המצוקה הנפשית ותחושת הדחק והבדידות שלהם, לבחון אפשרויות לשתף בנושא אנשים הקרובים להם, לעזור להם וללוותם בתהליך ה"ציאה מהארון", אם הם בשלים לכך, ולהפנות במידת הצורך להמשך טיפול בנושא לגורמים מוסמכים בקהילה.

המסרים המרכזיים והמשמעותיים בשיח זה הם:

◀ התלמיד אינו לבד. היועצת, המורה או הפסיכולוגית תלווינה אותו ותתמוכנה בו מרגע זה ואילך.

◀ יש בני נוער ומבוגרים נוספים כמוהו, הוא אינו חריג בחברה.

◀ הוא בעל ערך בשל היותו מי שהוא, ולא בשל נטייה מינית זו או אחרת.

◀ המידע נשמר בסוד בינו לבין הגורם החינוכי כל עוד הוא מעוניין בכך.

בד בבד איש המקצוע מחויב לבחון, האם קיימים מחשבות של ייאוש, דיכאון או כיוון אבדני, ולהעריך מה הם כוחותיו של התלמיד להתמודד עם מצבו.

להלן הנחיות נוספות לשיח עם נער או נערה המתלבטים בנוגע לנטייתם המינית:

א. לא מומלץ להציג את הנער או הנערה כ"מבולבלים", כמי שאולי "טועים ואינם כאלה", כחושבים מחשבות שכל מתבגר או מתבגרת עוברים ואולי הן כלל אינן נכונות, ש"זה יסתדר מעצמו". תגובות מעין אלו יכולות להתפרש כאי-לקיחת הדברים ברצינות או כניסיון לנחם, שאינו מתחבר לאמירה האותנטית כל כך, ולהרתיע.

ב. אין להשמיע הערות ביקורתיות או מזלזלות כלפי בן השיח בפרט וכלפי הומוסקסואלים ולסביות בכלל.

סטנדרט 6 – יחסי גומלין בין בית הספר להורים ומכוונות לקהילה

הסטנדרט השישי עוסק בחשיבות שיתוף פעולה בין בתי הספר להורים לצורך קידום טובתו של הילד. מתבגרים להט"בים חוששים לעתים קרובות מדחייה של ההורים עקב גילוי סודם ונמנעים מלספרו להורים. עם זאת, "מעטפת התמיכה" של דמויות בוגרות בתקופה זו חשובה ביותר, לכן על המערכת החינוכית מוטל תפקיד רגיש מאוד של תמיכה בנער המתלבט בנוגע לזהותו וליוויו מחד גיסא, ותמיכה בתהליכים של חשיפת הסוד למשפחה מאידך גיסא, תוך הפעלת שיקול דעת, מה נכון לעשות ברגע הנתון. אנו חיים בחברה רב-תרבותית ומורכבת, ועל כן הליך החשיפה ייערך בשיתוף הנער או הנערה, על פי החלטתם ובהתאם ליכולת ההורים והמשפחה להכיל את המידע ולאמץ את ילדם לחיקם.

סטנדרט 7 – הסביבה הפיזית של בית הספר

הסטנדרט השביעי דן בחשיבות יצירת סביבת בית הספר נעימה, נקייה, מטופחת ובטוחה. רק במקום מוגן, בטוח, נעים ומכיל תוכל להיערך למידה משמעותית. כחלק מעיטור קירות בית הספר ופרסום עלונים וחומרי לימוד, נדאג שעל לוח המודעות תופענה גם כתבות בנושא הלהט"בי וכן פרסומים של אגודות הלהט"בים השונות הרלוונטיות לבני הנוער, לרבות פרסומים של "איגי".

התפיסה החינוכית – סיכום

פרק זה בחן את השינויים ההתפתחותיים, הרגשיים והחברתיים שעמם מתמודדים בני נוער להט"בים, ואת האופן שבו הם מושפעים מהאקלים החינוכי השורר במסגרות החינוכיות שבהן הם לומדים, תוך יציאה מהתפיסה שאקלים חינוכי מיטבי הוא מכריע לרווחתם האישית, לבריאותם הנפשית ולתפקודם הלימודי. בחנו את הדרך שבה מערכת החינוך מתמודדת בכל הקשור לנוער להט"בי, תוך סקירת מסמך הסטנדרטים לקידום אקלים בטוח במערכת החינוך.

סיכום

המדיניות של שפ"י ביחס לנוער להט"בי עברה שינויים משמעותיים, אשר הושפעו מהלכי רוח היסטוריים, מהמדיניות של שרי החינוך המכהנים ומאירועים חברתיים. השינויים הללו תורגמו לתפיסות חינוכיות וליישומים בשטח.

יצירה של אקלים חינוכי מיטבי עבור בני נוער להט"בי היא קריטית, על מנת לאפשר להם לממש את הפוטנציאל הרגשי, החברתי והלימודי שלהם ולהרגיש מוגנים ושייכים.

שבעת הסטנדרטים של אקלים חינוכי מיטבי הוו צירים מנחים, ולפיהם ניתחנו את העקרונות, התפיסות והביטויים של אקלים חינוכי מיטבי במסגרות החינוכיות ואת האופן שבו הם מתממשים בעבודה החינוכית בקרב בני הנוער להט"בים בתוך בתי הספר.

התפיסה החינוכית של שפ"י כיום היא ברורה ובלתי מתפשרת, ולפיה מערכת החינוך רואה עצמה מחויבת להוקיע כל סוג של אפליה חברתית ואלימות כלפי יחידים וקבוצות בחברה בשל מוצאם, מינם או נטייתם המינית. אנו נושאים באחריות להמשיך ולקדם את התפיסה החינוכית הזו, הן ברמת המדיניות והן ברמות המערכות החינוכיות והפרט.

מקורות

- ארהרד, ר' (2001). **אקלים חינוכי מיטבי – ערכה לאבחון והתערבות**. ירושלים: משרד החינוך.
- משרד החינוך (2009). **חוזר מנכ"ל תשע"א/1(א), י"ב באלול התשס"ט, 1 בספטמבר 2009 – קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך**. ירושלים: משרד החינוך.
- משרד החינוך (2008). **כישורי חיים לכתה ט**. ירושלים: משרד החינוך.
- פרל-אולשוונג, ד' (2007). **מדיניות החינוך המיני בישראל, התמודדות עם שינויים ומצבי לחץ**. עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- שילה, ג' ופזמוני-לוי, א' (2008). **מחקר אקלים בתי ספר 2008 – מצבם של תלמידים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים במערכת החינוך בישראל**. תל אביב: ארגון הנוער הגאה.